PROZOS VERTĖJŲ DARBYMEČIAI

Vertimas — tai nelyginant javas, išmaitintas dviejų kultūrų. Gyvybės syvus jis ima iš originalo dirvos ir iš dirvos tos tautos, į kurios kalbą kūrinys verčiamas. Kuo giliau ir plačiau siekia šaknys, tuo brandesnį grūdą išaugina. To javo ugdytojas ir puoselėtojas — vertėjas. Nuo jo talento, išmanymo, pasirengimo priklauso ar vienos tautos dvasinės kūrybos vaisius prigis kitoje kultūroje, neliks svetimkūnis.

Įprasta sakyti, kad vertėjas — tai tautų, literatūrų bendravimo tarpininkas. Tačiau tai per siaura funkcija. Vertimas turi taip įaugti į nacionalinę literatūrą, kad prisidėtų prie nacionalinės savimonės ugdymo, prie literatūrinio proceso formavimo, duotų jam naujų gaivių impulsų, užpildytų spragas.

Apie tarybinio pokario laikotarpio vertimų į lietuvių kalbą procesą, jo mastą, kryptį, dinamiką ne kartą kalbėta ir rašyta, jis plačiai apžvelgtas „Meninio vertimo problemų" rinkinyje. Tad nekartojant jau skelbtų tiesų, čia norėtųsi pažvelgti į šį kultūros barą kiek iš kito kampo, būtent: kokiomis jėgomis, kokiomis vertėjų kūrybinėmis pastangomis tatai buvo padaryta. Ir apsiriboti prozos vertimais, sutelkus dėmesį į vertimus iš originalo kalbos.

Taigi nagrinėdami vertimų pasiekimus ir trūkumus, turime atsigręžti į tuos žmones, kurie štai jau keturis pokario dešimtmečius nenuilsdami varo prasmingas kultūros vagas. Ne visos tos vagos tiesios, ir artojas artojui nelygu, bet visos jos gulė į plačias varsnas, kuriose yra kur pasižvalgyti. Šiandien aktyviai dirba apie 200 grožinės prozos vertėjų. Dabar jie verčia iš 34 pasaulio kalbų. Reikia pasakyti, kad vertėjų darbas ne visada deramai vertinamas, ne visada tiems darbininkams rodomas reikiamas dėmesys ir pelnyta šiluma, nors yra vertimų, kurių svoris ne menkesnis negu kai kurių originalių kūrinių. Tad pažvelkime į mūsų prozos vertimus: kaip drauge su šių barų platėjimu augo, gausėjo ir brendo vertėjai, kokius kelius ir vingius pokario metais jie nuėjo, kas jų dar laukia ateityje, kokius dirvonus reikės išplėšti.

Su pagarba šiandien minime vardus tų žmonių, kurie išvaduotoje Tarybų Lietuvoje 1945 m. išvarė pirmąsias prozos vertimų pradalges. Tai A. Venclova, J. Karosas, I. Povilavičiūtė, E. Orvidienė, P. Povilaitis, J. Talmantas. Jų išverstos B. Gorbatovo, V. Grosmano, N. Tichonovo, D. Furmanovo, M. Šolochovo, A. Gaidaro, V. Vasilevskos knygos buvo pirmosios kregždės dar padūmavusioje pokario padangėje. Vertimų publikavimas, kaip ir visa knygų leidyba, įgavo planingą, kryptingą pobūdį, valstybinį mastą. O tam reikėjo daug kūrybinių pajėgų, kurių ligi tol nebuvo parengta. Remdamiesi negausiais patyrusių vertėjų kadrais, šio darbo organizatoriai telkė naujus žmones, kurie mokėsi kasdieninėje praktikoje.

Šiuo metu su užmoju pradėta versti rusų tarybinė proza, svariausi užsienio literatūros veikalai. A. Puškino, M. Lermontovo, N. Gogolio, I. Turgenevo,

F. Dostojevskio, L. Tolstojaus, A. Čechovo, M. Gorkio, A. Tolstojaus, N. Ostrovskio, A. Fadejevo, M. Šolochovo, V. Katajevo ir kitų rusų prozos meistrų plačiai leidžiama kūryba davė galimybių vertėjams pasireikšti. Buvo kur pamiklinti plunksną ir rengiant O. Balzako, Stendalio, V. Hugo, G. de Mopasano, R. Rolano, Dž. Svifto, Č. Dikenso, Dž. Londono, Dž. Steinbeko, F. Šilerio ir kitų užsienio klasikų vertimus.

Pirmąjį pokario penkmetį didžioji prozos vertimų našta gulė ant senosios gvardijos pečių. Tai buvo P. Povilaitis, M. Miškinis, E. Viskanta, Vyt. Petrauskas, J. Talmantas, D. Urbas, L. Žurauskas, K. Vairas-Račkauskas, J. Sužiedėlis, D. Bubinas, A. Gricius. Turėdami didesnį ar mažesnį patyrimą, jie davė toną, kūrė lietuvių tarybinę meninio vertimo mokyklą.

Čia pravartu apsistoti ties viena kita iškilesne ano pradinio laikotarpio prozos vertėjų figūra. Bene ryškiausia iš jų — Pranas Povilaitis. Jis tikrai buvo rimtas vertėjas profesionalas ir reiklus vertimų kritikas. Jis nesiblaškė, vertė kapitalinius kūrinius. Tik pažvelkime į jo tarybinių metų vertimų sąrašą. Jame — L. Tolstojaus „Ana Karenina", M. Gorkio „Klimo Samgino gyvenimas", „Artamonovai", „Trejetas", A. Gerceno „Praeitis ir godos", M. Šolochovo „Tykusis Donas", V. Hugo „Vargdieniai". Tiesiog stebina, kaip toks silpnos sveikatos vyras per palyginti trumpą laiką — mirė 1957 m. — šitokius kalnus nuvertė. Tai tvirtos valios, kryptingai dirbusio žmogaus veiklos vaisiai (prisiminkime, kad net hitlerinės okupacijos metais jis vertė „Tykųjį Doną"!). Jo vertimai

pasižymi tikslumu, kruopščiu realijų išlukštenimu, taikliu lietuviško žodžio panaudojimu, kūrybingu frazeologizmų perteikimu. Daug jis nuveikė ir kaip vertimų kritikas. Plačios recenzijos liudija, kad jis žvelgė ne tik patyrusio praktiko akimis, bet buvo susipažinęs su tarybinės grožinės literatūros vertimo mokyklos teoriniais pagrindais. Iš jo recenzijų ir šiandien daug ko galima pasimokyti. Buvo didelis eruditas, reikalavo versti iš originalo kalbos, kėlė balsą prieš pažodiškumą, barė už grožinės literatūros specifikos nepaisymą. Jo paties vertimai ir po kelių dešimtmečių tebėra gyvybingi. Tiesa, iš laiko perspektyvos žiūrėdami kai kur juose dabar pasigendame laisvesnės frazės, gal vietomis vertėjas per arti prigludęs prie originalo struktūrų, bet tokių dalykų rasime ir mūsų naujausiuose vertimuose.

Nedylantį pėdsaką vertimų dirvoje paliko Motiejus Miškinis. Žavėjosi N. Gogolio proza, ištisais puslapiais atmintinai ją cituodavo, į mūsų kultūros istoriją įėjo kaip talentingas šio rašytojo kūrybos vertėjas. Buvo giliai išstudijavęs rusų klasiką, ją vertė, apie ją parašė straipsnių. Buvo geras rusų kalbos, senosios Rusijos istorijos, buities žinovas. Tatai labai jam pravertė prie darbo stalo. Pirmaisiais pokario metais nemažai triūsė kaip redaktorius. Jo vertimams būdinga didelė pagarba originalui, kruopšti teksto analizė, senosios buities lietuviškų atitikmenų ieškojimas, kūrinio individualybės pajautimas, pastangos perteikti autoriaus stilistinę manierą.

Su keliolikos metų vertėjo darbo stažu įsijungė į kūrybinę veiklą Edvardas Viskanta. Mokėjo rusų

ir kelias Vakarų kalbas, todėl pokario metais buvo tikras lobis — daug vertė, redagavo A. Čechovo raštų seriją, spausdino recenzijas. Ir ligi šiol jis sėkmingai darbuojasi. L. Tolstojus, Dž. Bokačas, G. de Mopasanas, A. Moravija, B. Brechtas — štai anaiptol nepilnas jo verstų autorių sąrašas. Bene svariausi E. Viskantos vertimai — L. Tolstojaus „Karas ir taika" ir Dž. Bokačo „Dekameronas". Turėdamas rimtą filologinį pasirengimą ir kūrybinę gyslelę, vertėjas sugeba prasismelkti į originalo potekstę, atkurti ir prasmę, ir vaizdą, jo nenusausindamas, bet ir „negražindamas", nepuldamas pernelyg vaizdžiai kalbėti tada, kai orginalas to nereikalauja.

Nuo pat pirmųjų pokario metų iškilo kūrybinga, darbšti Vytauto Petrausko asmenybė. Dideli jo nuopelnai kaip tarybinės klasikos vertėjo: jis įvedė į mūsų kultūros apyvartą N. Ostrovskio „Kaip grūdinosi plienas" ir „Audrų pagimdyti", A. Tolstojaus epopėją „Kančių keliai". Vėliau pasinėrė į vokiečių kalba rašytos literatūros vertimus — S. Cveigo, H. Hesės, E. M. Remarko, M. Frišo, Z. Lenco ir kitų prozą. Jis gerai jautė XX a. literatūros specifiką. Būdamas įžvalgus analitikas ir sintetikas, gebėjo išnarplioti kilometrinius filosofavimus ir paliko mums iškalbingas intelektualinio romano vertimo pamokas — tai paskutinė ir pati didžioji jo meilė — T. Mano kūryba: „Lota Veimare", „Užburtas kalnas", „Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai". Vyt. Petrauskas buvo dosnus ir kantrus jaunųjų mokytojas, tolerantas, drauge su kitais formavęs mūsų vertimų mokyklos kryptį.

Ilgą ir gilią vertimų vagą išvarė Dominykas Urbas. Tuoj po karo jis uoliai braukė, redagavo nelabai grabius kitų vertėjų tekstus (šito darbo patyrimo turėjo dar iš „Sakalo" leidyklos laikų). Pats vertė iš originalo rusų klasikų ir tarybinių rašytojų, latvių, lenkų, žydų, prancūzų, vokiečių autorių kūrinius. L. Tolstojaus, F. Dostojevskio, F. Rablė, Šolom-Aleichemo, O. Balzako, V. Reimonto, F. Gladkovo, A. Upyčio prozą jis apvilko lietuvišku rūbu. Bene iškiliausias jo darbas — F. Rablė „Gargantiua ir Pantagriuelis" vertimas. Renesanso milžino kūrinio puslapiuose atsiskleidė visas vertėjo talentas: interpretatoriaus jautrumas ir išmonė, enciklopedinis išprusimas, neišsemiami gimtosios kalbos aruodai, frazės šmaikštybė. Šalia vertimų, knygų lentynoje rikiuojasi ilgos rietuvės jo suredaguotų leidinių. D. Urbas bene daugiau už kitus nusipelnė ugdant naują vertėjų bei redaktorių kartą: sutelkus leidykloje etatinius redaktorių kadrus, jis kelis mėnesius seminarinių pratybų metodu mokė geltonsnapius jaunuosius darbuotojus vertimo abėcėlės, o vėliau buvo kasdieninis vadovas ir patarėjas kebliais klausimais. Jo konsultacijomis daug kas naudojasi ir dabar.

Kaip minėta, jau pirmąjį pokario penkmetį intensyviai darbavosi ir kiti patyrę vertėjai: A. Gricius pateikė B. Lavreniovo, K. Simonovo pjesių, K. Vairas-Račkauskas, vertėjas su stažu nuo 1907 m., lietuvių kalba atkūrė anglų-amerikiečių rašytojų romanų (žymiausias jo indėlis — T. Dreizerio kūrybos vertimai), K. Kiela supažindino su V. Veresajevo, A. Ostrovskio raštais, J. Sužiedėlis vertė I. Turgenevą,

D. Bubinas — A. Čechovą ir F. Dostojevskį, S. Dabušis — M. Saltykovą-Ščedriną, V. Oškinis — P. Skosyriovą, vėliau — S. Sergejevą-Censkį, G. Markovą ir t. t. Dauguma jų dar ilgai nepadėjo plunksnos, paliko rimtų darbų.

Tačiau plačiam leidybos užmojui patyrusių kadrų negalėjo pakakti. Į šį ratą buvo įsukti nauji vertėjai, tarp jų — rašytojai: J. Paukštelis apsčiai išvertė A. Čechovo, N. Leskovo prozos, E. Matuzevičius atkūrė M. Gorkio autobiografines apysakas, V. Katilius — I. Turgenevo, vėliau — L. Foichtvangerio veikalų, V. Drazdauskas — A. Puškino, I. Gončiarovo prozos, J. Grušas — rusų klasikų pjesių. Pažymėtina L. Janušytė — A. Fadejevo „Jaunosios gvardijos", M. Bubenovo, I. Ilfo ir E. Petrovo romanų vertėja. Intensyviai pradėjo versti pedagogai filologai, taip pat spaudos darbo praktikai, mokslų sėmęsi prieškarinėje mokykloje. Pavyzdžiui, K. Urbanavičius profesionaliai vertė iš rusų, vokiečių, lenkų kalbų, S. Tomonis pajudino ligi tol mums nepažįstamus anglų prozos veikalus, C. Jakaitis pirmas išbandė plunksną prie antikinio romano vertimų ir t. t. Minėtina ano meto vertėjų K. Bartkaus, T. Stonio, D. Pinigio, A. Vengrio, A. Šereikos, A. Tiešio, K. Akelio, K. Umbraso ir kitų veikla. Pirmuosius vertėjo žingsnius žengė tada dar jauni: V. Churginaitė, R. Jankevičiūtė, V. Radaitis, T. Rostovaitė. Ilgainiui jie išaugo į rimtus vertėjus.

Toks buvo pirmasis pokario etapas, pats sunkiausias pradinis penkmetis. Tikros pagarbos nusipelno vertimų rūmo pamatų klojėjai. Geriausieji darbai išliko, juos ligi šiol skaitome iš pakartotinių laidų. Buvo ir tokių — ir nemažai — kurie anuomet suvaidino savo vaidmenį, bet neištvėrė laiko bandymo ir nuėjo užmarštin. Pasitaikė — kaip ir visais laikais — ir atsitiktinių žmonių.

Buržuazijos valdymo metų vertimų masėje būta daug originalo nesupratimo, savivaliavimų, laisvų atpasakojimų ir tiesiog nemokšiškumo. Todėl suprantamos pokario metų vertėjų, redaktorių pastangos siekti kalbos ir stiliaus kultūros, originalo tikslaus perteikimo. Deja, tas tikslumas nepatyrusių vertėjų tekstuose neretai nukrypdavo į pažodiškumą, o kalbos, stiliaus dalykams teigiamai spręsti kliudė praktikos, žodynų stoka. Didžiuliai leidybos tempai ano meto sąlygomis taip pat ne visada išeidavo į gera. Užtat naujos vertėjų pajėgos, įsiliejusios šeštajame dešimtmetyje, jau turėjo iš ko mokytis — ir iš ligtolinių pasiekimų, ir iš klaidų. Vertimų mastai vis didėjo: užsimota duoti lietuviškai A. Puškino, N. Gogolio, A. Čechovo, M. Gorkio daugiatomius raštus, vėliau — rusų klasikų L. Tolstojaus, F. Dostojevskio ir kt. kūrinių serijas. Ant skaitytojų stalo gulė nauji rusų tarybinės prozos kūriniai. Gausėjo kitų tarybinių tautų rašytojų, užsienio autorių vertimų. Šis antrasis tarpsnis buvo pradėtos vagos tęsimas ir gilinimas.

Tarp šeštajame dešimtmetyje atėjusių naujų prozos vertėjų šiandien matome visą būrį tokių, kurie įrašė reikšmingą puslapį į mūsų vertimų istoriją. Brandžiais darbais užsirekomendavo Juozas Galvydis. Gerai mokėdamas ir jausdamas gyvąją rusų kal-

bą, disponuodamas gausiais lietuvių liaudies šnekamosios kalbos resursais jis išraiškingai atkūrė M. Šolochovo prozą, paliko mums „Pakeltos velėnos", „Dono apsakymų", „Jie kovėsi už tėvynę", „Žmogaus dalios" sodrius vertimus.

Pirmaisiais pokario metais kitų TSRS tautų rašytojų veikalai buvo verčiami daugiausia iš tarpinio — rusiško — vertimo. Netgi kaimynų latvių proza. Todėl svarbų žingsnį šeštajame dešimtmetyje žengė Aleksandras Žirgulys ir Jonas Kabelka, ėmęsi versti stambiąją latvių prozą iš originalo. J. Kabelka, Endzelyno mokinys, turėjo fundamentalų filologinį pasirengimą, gerai pažinojo latvių literatūrą ir pirmą kartą lietuviškai atkūrė įžymiąją A. Upyčio „Ruobežniekų" epopėją. A. Žirgulys iškilo kaip V. Lacio, J. Jaunsudrabinio, brolių Kaudzyčių kūrybos vertėjas. Išradingai perteikdamas originalo buities, etnografijos elementus, jis subtiliai jaučia ir lyrinius autoriaus pasažus. Jo vertimų kalba buvo ir liks pamokomas pavyzdys jauniems vertėjams. Ji sodri, žodinga, nesukaustyta, natūrali, alsuoja gyva žmonių šnekėsena.

Šeštajame dešimtmetyje sėdo prie vertėjo stalo dvi šiandien nusipelniusios vertėjos svetimkalbės — Eugenija Vengrienė iš vokiečių kalbos ir Ramutė Ramunienė iš prancūzų. Mokslų sėmusios tuose kraštuose, kurių literatūrą dabar verčia, jos turėjo tvirtus kalbos pagrindus, iš patirties pažinojo aną buitį, kultūrą, istoriją. Geriausi E. Vengrienės darbai — J. V. Gėtės, E. T. A. Hofmano, G. Kelerio ir kitų klasikų vertimai pasižymi stropiu originalo išstudijavimu stilistine kultūra. Tarp kitų R. Ramunienės vertimų —

solidūs O. Balzako, Stendalio, R. Rolano romanai. Darbštumas, reiklumas sau, originalo prasmės išgvildenimas, pastangos kuo adekvačiau atkurti stilistinį audinį — būdingas R. Ramunienės darbo bruožas. Ir šiuo metu ji — paslaugi vertėjų ir redaktorių talkininkė. Beje, R. Ramunienė ir E. Vengrienė, dėstydamos universitete, per pratybas davė pirmąsias meninio vertimo pamokas ne vienam jaunesnės kartos vertėjui romanistui ir germanistui.

Kaip rimta vertėja iš prancūzų ir anglų kalbų tada užsiangažavo ir Ona Katinskaitė-Doveikienė. Jos atlikti S. Moemo, T. Gotjė, A. Morua ir kitų autorių vertimai pasižymi tiksliu originalo minties išsaugojimu, sklandžia fraze, pasvertu žodžiu.

Visas būrys naujų vertėjų kibo į stambiąją anglų ir amerikiečių prozą, kuri ligi tol buvo mažokai judinta. Su rimtais užmojais atėjo E. Kuosaitė: išvertė Dž. Londono, H. Fildingo, Dž. Džeromo, B. Šo kūrinių. Visa tai buvo pirmiena lietuvių skaitytojui. B. Mejerytė, J. Žakonis, D. Inkėnaitė, J. Subatavičius šeštajame dešimtmetyje įvedė į lietuvių kultūros apyvartą Č. Dikenso, V. Skoto, Dž. Golsvorčio, T. Dreizerio, A. Kronino ir kitų prozininkų kūrinius. Iš jų ypač produktyviai pasidarbavo J. Subatavičius, per tris dešimtmečius sukrovęs nemažą rietuvę vertimų. J. Maceinienė, E. Švėlnienė, V. Šiugždinis, V. Kauneckas, O. Dabrilaitė, dar vienas kitas šį dešimtmetį lietuvių kalba perteikė ne vieną V. Hugo, O. Balzako, R. Rolano, A. Diuma romaną.

Plečiantis vertimų geografijai, vis dažniau akys krypo į šiaurę, į savitą Skandinavijos literatūrą. Čia

pirmoji vartus atkėlė Rimutė Rimantienė, išversdama iš originalo — iš švedų ir norvegų kalbų — S. Lagerliof, S. Unset, J. Li romanų ir apysakų. Prie šiauriečių priskirtina ir broliška tarybinė Estija. Su jos prozos pasiekimais ėmėsi supažindinti Eduardas Astramskas, pirmas ir ilgus metus vienintelis vertėjas iš estų kalbos.

Šių kultūros darbininkų bendraamžiai papildė tada ir vertėjų iš rusų kalbos gretas. Tai B. Puodžiukaitis, E. Užbalienė, ypač vaisingai prisidėję prie M. Gorkio raštų tominio leidimo. Pagarbos nusipelnė G. Juodvalkytė už išverstą K. Paustovskio daugiatomę autobiografinę epopėją, už vėlesnius vertimus iš lenkų kalbos.

Prie vyresniųjų vertėjų šeštajame dešimtmetyje gražiai pritapo anksčiau minėti dar pirmojo penkmečio jaunieji debiutantai. V. Churginaitė, pradėjusi A. Čechovo, P. Merimė apsakymais, 1950 m. parengė M. Tveno „Tomo Sojerio" ir „Heklberio Fino nuotykių" vertimą. Šis jos darbas jau daugiau kaip trys dešimtmečiai yra aktyviajame vaikų lektūros fonde. Ilgas amžius lemtas ir Rožės Jankevičiūtės vertimams. Plati ir įvairiaspalvė jos darbų paletė — A. Barbiuso, A. Franso, V. Hugo, A. Kamiu, kitų prancūzų rašytojų proza. Nedaug berasime šiandien vertėjų, kurie taip išstudijuotų originalo poetiką, išnarpliotų visas į jį einančias filosofines, kultūrines, buitines, geografines ir kitokias gijas. Lengvapėdiškų plunksnos brūkštelėjimų jos vertimuose nėra. Vytautas Radaitis su jaunystei būdinga drąsa iš karto kibęs į A. Tolstojaus prozą, ilgainiui įgijęs patyrimo,

tapo solidžiu ir rusų klasikinės, ir naujosios tarybinės prozos vertėju, jautriai perteikiančiu ir tikslų, skaidrų M. Lermontovo sakinį, ir painias J. Bondarevo frazes.

Šalia veteranų, šalia kitų brandaus amžiaus vertėjų, šį dešimtmetį atėjo jaunimo banga. Tai daugiausia jau tarybinės aukštosios mokyklos auklėtiniai, praktinio vertėjo darbo įgūdžius gavę — su mažomis išimtimis — prie redaktoriaus stalo leidykloje. Jiems buvo lengviau, nes čia pat turėjo įgudusius vyresniuosius patarėjus ir mokytojus, jau buvo sukaupta didesnė bendra grožinio teksto vertimo patirtis, nestigo gerų sektinų pavyzdžių, ir teorinės literatūros radosi daugiau. Dabar naujų pajėgų ugdymas nebeišsiteko savimokos rėmuose, jis buvo pakeltas, galima sakyti, iki valstybinės reikšmės uždavinio, turėjo kryptį ir planą. Gyvenimas parodė, kad ta kryptis buvo teisinga. Žinoma, mokykla, globa, dėmesys labai svarbūs dalykai, bet kūrybiniame darbe vis dėlto lemia talentas, darbštumas ir atsidavimas. Laimė, kad šių savybių daugiau ar mažiau turėjo ir anuometiniai jaunikliai. Tatai patvirtina faktas, jog tada atėjusieji šiandien jau yra pagrindiniai vertimų pastato ramsčiai, daug kur sėkmingai pakeitę savo garbingus pirmtakus ir mokytojus.

Būdingas šio meto vertimų bruožas — vadavimasis iš pažodiškumo, adekvatumo siekimas. Tòną davė žymiausi vyresnieji vertėjai, jaunimas jais sekė, iš jų mokėsi, gal ne visada nuosekliai, nes jiems, suprantama, iš pradžių stigo ir išmanymo, ir praktikos. Paaiškėjo, kad čia neužtenka aukštojoje mokykloje

gautų gimtosios kalbos žinių, darbo pradmenų teko mokytis prie rankraščio — kaip atitolti nuo originąlo ir kartu prie jo priartėti. Tatai buvo ir yra visada aktualu. Kiekvienos kartos vertėjai, pradėdami savo veiklą, turi sunkiai persiristi per pažodiškumo slenkstį.

Dar vienas šio etapo bruožas — pastangos kuo daugiau versti iš originalo kalbos. Ligi tol iš originalo buvo verčiama rusų ir anglų, prancūzų, vokiečių kalbomis sukurta literatūra. Kitų TSRS tautų ir mažesnių užsienio tautų rašytojų proza su mažomis išimtimis dažniausiai buvo verčiama iš tarpinių rusiškų tekstų. Ši praktika, dar ne visai išgyvendinta ir šiandien, anuomet vyravo. Tada ryžtingų priemonių ėmėsi tuometinis leidyklos vyriausiasis redaktorius J. Tornau. Telkdamas vyresnio amžiaus kadrus, jis tiesiog mygte mygė jaunimą mokytis „deficitinių" kalbų. Ir šie mokėsi savarankiškai. Ne visi žinoma. Iš tų pastangų išaugo šiandieniniai vertėjai iš švedų, norvegų, čekų, slovakų, serbų-chorvatų, italų ir kitų kalbų. Drauge plėtėsi verčiamų literatūrų ratas: iš originalo imta versti estų, baltarusių, čekų, slovakų, serbų, švedų, norvegų, italų, ispanų proza. Daugėjo vertimų apskritai, rusų prozos daug kas pradėta kartoti. Ilgainiui kito leidybos formos: po rusų klasikų ir Šekspyro raštų šalia pavienių leidinių pasirodė lankstesnės, skaitytojui patogesnės kūrinių serijos.

Šitokioje atmosferoje stiebėsi, augo vertėjų atžalynas. Stipriausieji iš jų šiandien yra pasiekę savo kūrybinę brandą. Vertas pagyrimo Stasio Sabonio darbštumas ir produktyvumas. Visa virtinė slovakų,

serbų, lenkų rašytojų įsijungė į mūsų kultūrą jo dėka. Jis pirmas Lietuvoje ėmė versti Jugoslavijos prozą iš originalo, jis — rimčiausią pasirengimą turįs slovakų literatūros žinovas ir populiarintojas. Tokie vertimai kaip I. Andričiaus „Drinos tiltas", F. Hečkos „Raudonas vynas", lyrinė slovakų proza rodo jo lygį ir profesionalumą. Mūsų išmanymas apie Skandinavijos — švedų ir norvegų — literatūrą būtų kur kas skurdesnis be Eugenijos Stravinskienės darbų. Su ypatingu pietizmu ji renkasi ir verčia švedų rašytojų kūrinius. Čia jai daug padeda gilūs gimtosios veliuoniškių tarmės aruodai, tvirtas filologinis pasirengimas. Įžvalgus, kūrybiškas originalo perskaitymas racionaliu protu ir jautria širdimi įgalina ją gražiai atkurti S. Lagerliof, I. Lu-Juhansono, A. Lindgren ir kitų prozą. Šiandien ryškiausias mūsų vidutinės kartos vertėjų germanistų kelio tęsėjas yra Adomas Druktenis. Ką daro, daro iš lėto, bet prisikasdamas iki pamatų, svarstydamas ir abejodamas, apversdamas frazę iš visų pusių, kol išgauna kiek galint adekvatiškesnę mintį ir spalvą. Tuo galime įsitikinti skaitydami jo išverstus S. Cveigo, L. Franko, H. V. Richterio ir kitų vokiečių bei austrų rašytojų kūrinius.

XX a. anglų-amerikiečių literatūros plotuose tvirtai įleido šaknis Lilija Vanagienė. Sudėtingos meninės struktūros V. Folknerio veikalai, Dž. Steinbeko, Dž. Apdaikō, P. Vaito romanai pareikalavo iš vertėjos kūrybingumo ir nuovokos ieškant tinkamiausio lietuviško ekvivalento. Nuolatinis domėjimasis tų kraštų literatūros naujienomis, kalbos poslinkiais pa-

deda taikliai užčiuopti mūsų šimtmečio prozos intonaciją. Šio amžiaus amerikiečių-anglų rašytojų kūrybos dirvonus drąsiai plėšia ir Silvija Lomsargytė-Pukienė. Nuo Dž. Londono, O. Henrio ir T. Dreizerio iki G. Grino, Harper Li ir M. Spark — platus jos darbų diapazonas. Minėtinas taip pat R. Lankauskas, gerai jaučiąs E. Hemingvėjaus kūrybos pulsą, G. Zolubienė sodriai išvertusi tokius skirtingus rašytojus kaip F. Ficdžeraldas, V. Sarajanas, A. Merdok. Patirtis ir kūrybinė nuojauta matyti R. Zagorskienės, A. Mardosaitės, dar vieno kito anglisto vertimuose.

Dideliam ir sunkiam darbui užsimojo vertėja iš prancūzų kalbos Aldona Merkytė. Išėjusi rimtą klasikų D. Didro, A. de Miusė, A. Dodė, O. Balzako mokyklą, ji kibo į naujosios literatūros gigantą M. Prustą, jo „Prarasto laiko beieškant". Ir nepasiklydo rašytojo „sąmonės sraute", psichologijos vingrybėse, asociacijų šuoliuose, besikaitaliojančiose laiko plotmėse, begaliniuose perioduose. Darbui ji ilgai ir kruopščiai ruošėsi. Perskaitę pirmą knygą „Svano pusėje", nekantriai laukiame kitų šio ciklo romanų. Nors ne itin gausų, bet svarų indėlį į prancūzų literatūros vertimą įnešė Juozas Naujokaitis. Jo plunksnos dėka lietuviškai atgimę G. de Mopasano, A. Truaja, B. Klavelio romanai pasižymi subtiliu originalo minties niuansų perteikimu ir didele stilistine kultūra. Kas yra analizavęs J. Naujokaičio vertimus, pripažįsta, kad jis šiandien yra vienas geriausių stilistų, iš kurio dera mokytis. Beje, jo redaktoriaus ranka ne vieno vertėjo tekstą pakylėjo į skambesnį aukštį.

Šeštajame dešimtmetyje iškilo nemažai naujų vertėjų iš rusų bei kitų slavų kalbų. Tai vyresnės kartos Aldona Liobytė, pateikusi mums gražių lenkų vaikų ir jaunimo literatūros pavyzdžių bei puikia sceniška kalba išverstų pjesių, Petras Dirsė, gražiai pasireiškęs A. Radiščevo, L. Tolstojaus, V. Šiškovo vertimais, Antanas Paraščiakas, išvertęs rusų autorių apysakų jaunimui, vėliau — sugestyvių lenko J. Korčako apysakų, sodrių pasakų. Šiuo metu atėjo ir Feliksas Vaitiekūnas, paskui ryškiausiai atsiskleidęs kaip G. Kanovičiaus prozos interpretatorius ir atkūrėjas. Nemažai rusų tarybinių rašytojų romanų kvalifikuotai išvertė Regina Klimovičienė. Sąrašą dar galima būtų tęsti ir tęsti, bet apsiribosime šiais pavyzdžiais iš šeštojo dešimtmečio vertėjų atžalyno, kuris ir šiandien gaiviai žaliuoja (žinoma, natūralu, kad viena kita jo šaka nulūžo, sumedėjo ar nudžiūvo).

Vertėjų gretų pasipildymo procesas vyksta nuolat. Septintajame dešimtmetyje įsiliejo jau antra pokario metais naujų vertėjų banga. Tiesa, ne visi jie amžiumi bendramečiai, bet vertimų sferoje stipresniu balsu prabilo septintajame dešimtmetyje. Tarp jų šiandien jau turime iškilesnių plunksnos darbininkų. Aukštojoje mokykloje jie įgijo brandėlesnį filologinį pagrindą negu pirmųjų pokario metų auklėtiniai, tad gabesniems įsijungti į vertimų darbą gal ir lengviau buvo, nors antra vertus, reikėjo atlaikyti didesnę konkurenciją ir su bendraamžiais, ir su jau patyrusiais vyresniaisiais. Šios bangos atstovai drąsiau įveikia nūdienės literatūros kūrinių barjerus, suranda taiklias raiškos priemones iš savo aplinkos, geriau

pagauna miesto, šių laikų jaunimo intonaciją, o žymi dalis šeštojo dešimtmečio atstovų, tie, kurie kilę iš kaimo, laisviau jaučiasi kaimo gyvenimo stichijoje.

Produktyviausiai iš šios pamainos vertėjų darbuojasi Valdas Petrauskas. Platus jo interesų ratas: mokėdamas kelias užsienio kalbas, seka naująją literatūrą, ypač Lotynų Amerikos, domisi vertimo teorijos klausimais, parengė stambių leksikografijos darbų. Jo vertimai iš ispanų, prancūzų, italų kalbų pasižymi tikslingu adekvatiškumo siekimu, lakia fraze, niuansuotu pasakojimu. Pabrėžtinas jo moderniųjų autorių stilistinės specifikos jautimas. Kaip XX a. amerikiečių ir anglų prozos vertėjas gražiai pasirodė Povilas Gasiulis. Jis puikiai perdavė Dž. Selindžerio „Rugiuose prie bedugnės" intonaciją. Įsidėmėtini jo vertimai iš E. Hemingvėjaus, Dž. Džoiso kūrybos. Rimta darbininkė, kruopščiai analizuojanti originalą, yra Irena Balčiūnienė. Solidus Dž. Golsvorčio „Forsaitų sagos" vertimas išvedė ją į pirmąsias vertėjų anglistų gretas. Vis tvirčiau skamba Gražvydo Kirvaičio vertėjo balsas. Pagausėjo kvalifikuotų vertėjų iš vadinamųjų „deficitinių" užsienio kalbų. Danų, norvegų prozą sėkmingai verčia Leonas Petravičius, čekų — Elena Samuilytė-Juškevičienė, hindi — Žaneta Urbanavičiūtė-Markevičienė.

Prasiplėtė ir TSRS tautų kūrybos vertėjų ratas. Latvių pasakų lobius, etnografinio-buitinio pobūdžio klasikinį palikimą kūrybingai perteikia Vytautas Martišius. Tarp savo amžininkų jis bene stipriausias tokios literatūros vertėjas. Tai matome lietuviškai skaitydami spalvingus E. Birznieko-Upyčio „Jaunėlio

dienų", Valdžio „Staburago vaikų" puslapius. Tvirtai įžengė į vertėjų eiles Juozas Aputis, nuo rusų tarybinės prozos atėjęs iki subtilios A. Čechovo kūrybos. Pirmą kartą į lietuvių kalbą iš originalo verčiama rytietiškoji proza. Halinai Kobeckaitei priklauso garbingi pirmapradės laurai. Deja, kol kas ji šiuose plotuose triūsia vieniša. Vertimais iš armėnų kalbos šiuo laikotarpiu užsiangažavo Rytė Janauskaitė. Tenka tik apgailestauti, kad ilgą laiką nebuvo pasirūpinta vertėjais iš tokių mums nesunkiai prieinamų kalbų kaip ukrainiečių ir baltarusių. Septintajame dešimtmetyje ukrainiečių prozą iš originalo ėmė versti Audronė Kozlova, baltarusių — Danutė Krištopaitė ir Algimantas Antanavičius, o šalia jų jau drąsiau stoja ir kiti vertėjai. Tiesa, D. Krištopaitė dabar daugiau reiškiasi kaip rusų ir norvegų literatūros vertėja, atidi originalo minčiai, vaizdui ir frazei.

Pagaliau trečioji pokario vertėjų banga, atėjusi aštuntajame dešimtmetyje. Tai jau mūsų nūdiena ir ateitis. Ambicingi, išprusę, verti geriausių tradicijų tęsėjų ir turtintojų. Ne vienas jų rimtai pasidarbavo. Juk dabar, kai dar vaisingai triūsia senieji veteranai, kai pačią brandą yra pasiekę antrosios ir trečiosios bangos vertėjai, naujoms pajėgoms ne taip paprasta iškilti, atsistoti greta anų. Ir jeigu naujokas čia įsitvirtino, matyt, turi parako. Tatai jie įrodė darbais. Antanas Gailius, įveikęs F. Kafką, Z. Lencą, kur ir seni vilkai dantį išsilaužtų, dabar gravituoja į intelektualinės prozos vertimus. Į plačius vandenis sėkmingai plaukia anglistai Kristina Miliūnienė, Virginijus Čepliejus, germanistas Teodoras Četrauskas. Danu-

tė Sirijos Giraitė šiandien tvirtai atsistojo suomių, estų prozos vertėjų priešakyje, Janina Išganaitytė — vengrų. Stiprėja romanistų Birutės Gedgaudaitės, Broniaus Dovydaičio balsai. Bręsta Marytė Kontrimaitė kaip vertėja iš armėnų kalbos. Pildosi vertėjų tuntas, nors pasitaiko ir vienos dienos drugių, manančių, kad meninis vertimas — nerūpestingas pasivaikščiojimas teksto puslapiais. Tokie lengvos duonos mėgėjai greitai atkanda dantį. Kebliau yra su tais, kurie pramoksta retesnių kalbų, bet jų gimtosios lietuvių kalbos bagažas pernelyg skurdus, kad galėtų versti grožinę literatūrą.

Suprantama, minėtos bangos, jų ribos tam tikru mastu sąlyginės, pagaliau nevienodas jų aukštis ir galingumas, tačiau reikia pripažinti, kad visos jos atplukdė į vertimų kontinentą stiprių darbininkų, gražiai purenančių vertimų krantą. Čia buvo apžvelgta nemažas pulkas prozos vertėjų. Gaila, bet visų nesuminėsi, nors yra dar daug tokių, kurie už savo darbus nusipelnė gero žodžio. Ir toliau reikia ugdyti jaunus vertėjus, sudaryti jiems sąlygas mokytis ir tobulėti.

Žvalgantis po mūsų vertimų plotus, dėmesys buvo sutelktas, kaip jau sakyta, į vertimus iš originalo kalbos. Tarpinis vertimas prozoje turi nueiti į praeitį. Jeigu poezijoje jis kai kuriais atvejais toleruotinas, kūrybingo vertėjo paremiamas pažodiniu tekstu, analogais, studijomis ir pan., tai per kelias kalbas perėjęs prozos kūrinys, kur drauge su vaizdu turi būti kuo adekvačiau perteikta ir išgryninta originalo prasmė, dažnai netenka ne tik formos kokybės,

bet ir aplimpa jam svetimomis mintimis. Tatai aiškiai matyti palyginus to paties teksto vertimus į kelias kalbas. Todėl svarbu parengti vertėjų iš tų kalbų, kurių literatūra kol kas tiesiogiai mums neprieinama. Pirmiausia turima galvoje Viduriniųjų ir Tolimųjų Rytų kalbos su jų dvasiniais lobiais. Kinų, japonų, indų, persų, arabų literatūros laukia kūrybingų ir darbščių vertėjų, kurie praplėstų mūsų kultūros horizontus, nes, kaip yra pasakęs E. Mieželaitis, „tik matydama platesnę pasaulio panoramą tauta gali praturtėti ir dvasiškai, ir medžiagiškai" (Mūza ir upėtakis, p. 383).

Turime nemažai gerų prozos vertėjų ir vertimų. Apie juos čia buvo kalbėta, apie senesniuosius, jau tapusius mūsų vertimų istorija,— plačiau, jaunesniuosius — siauriau. Bet naivu būtų galvoti, kad viskas pasiekta. Įkopus į vieną aukštumą, matyti dunksančios iškilesnės viršūnės. Ir reikia kopti aukščiau, nes kas sustos, pristigs noro ar kvapo, nesvarbu, ar senas, ar jaunas, neišvengiamai bus pralenktas kitų, atsiliks ir turės pasitraukti iš kelio. Šiame kelyje, atsijojant grūdus nuo pelų, didelis vaidmuo priklauso vertimų kritikai, kuri, deja, vos vegetuoja ne tik Lietuvoje, bet ir sąjunginiu mastu.

Atsisėdęs prie tuščio popieriaus lapo, likęs vienas originalo akivaizdoje, vertėjas pats turi spręsti iškylančias problemas. Yra dalykų, su kuriais susiduria kiekvienas mūsų, o sprendimai būna labai skirtingi. Standarto, žinoma, nė negali būti, meninis vertimas — kūrybinis darbas. Tačiau visi ieško kažkokių

bendrų gairių, bendros linkmės, nors būtų einama ir skirtingais paraleliais keliais.

Vertimo darbe labai svarbi vertėjo asmenybės problema. Ją ypač akcentavo dar kadaise K. Čiukovskis. Vertėjo erudicinis ir emocinis turtingumas, ugnelė, įžvalgumas, kruopštumas įgalina išanalizuoti originalą, taikliai jį interpretuoti, transformuoti gimtosios kalbos priemonėmis mintį ir vaizdą, kuo adekvačiau atkurti stilių, potekstę, nuotaiką. Be išprusimo, mokslo žinių neįmanomas meninis vertimas, bet be meninės nuojautos jis bus šaltų, negyvų frazių sąvartynas. Tokios vertėjo kūrybinės individualybės ugdymas — pirmaeilis dalykas.

Reikia siekti teksto subtilesnio intonacinio ir loginio niuansavimo, kalbos ritmo. Mūsų vertimams neretai daromi priekaištai, kad jie esą nors ir sklandūs, bet pilki, destiliuoti. Šie priekaištai kartais pagrįsti, o kartais ne. Pagrįsti tada, kai barama už nivelizaciją, pilkybę, nuvalkiotus štampus, laikraštinę (prastąja prasme) frazę, nenatūralius dialogus, suraizgaliotą sakinį ar neiššifruotą mintį, o nepagrįsti, kai kritikuojant nepažvelgiama į originalą, kai reikalaujama to, ko ten nėra. Pirmiausia pažiūrėkime, kur viso to šaknys, ar ne pačiame originale? Įvairūs rašytojai, įvairi jų kalbėsena, tokius juos ir turi vertėjas atkurti. Žinoma, tik neišmanėlis raidėda stengsis perteikti atsitiktinį originalo nesklandumą, pasitaikiusį slystelėjimą, tačiau tikrąjį autoriaus braižą būtina parodyti tokį, koks yra — ar jis bus ekspresyvus, vaizdingas, ar sausokas, ar mintis išklota aiškiai, su geležine logika, ar su neišsakymais, užuominomis, painiais samprotavimais. Pagarba originalui — būtina sąlyga verčiant, nes antraip bus tik variacijos originalo tema, kaip „Literaturnaja gazetoje" rašė Nikolajus Liubimovas (1985.07.31).

Vertėjui kyla daug problemų dėl istoriškai susiklosčiusių socialinių, etninių, buitinių, psichologinių, geografinių ir kitokių skirtybių įvairių tautų rašytojų kūriniuose, bet nemažai tenka pasukti galvą ir dėl kalbų struktūrinių skirtumų, ieškoti artimiausių gramatinių, leksinių, frazeologinių ekvivalentų. Jis turi siekti adekvataus prasminio, estetinio efekto nors ir skirtingomis priemonėmis. Problemų kyla ir kils visada, kol bus verčiama. Vertėjo išmanymas, kūrybingumas, patirtis padės jas spręsti, kad dosniai birtų skalsus grūdas į vertimų dirvą.